

POLOZAPOMENUTÉ VÁLKY

LUBOŠ TARABA

NA BĚLEHRAD!

RAKOUSKO-TURECKÁ VÁLKA 1716-1718

NA BĚLEHRAD!

RAKOUSKO-TURECKÁ VÁLKA

1716-1718

LUBOŠ TARABA

NA BĚLEHRAD!

RAKOUSKO-TURECKÁ VÁLKA 1716-1718

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF ZČU, Katedra historických věd)

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd,
Univerzita Pardubice)

Copyright © Luboš Taraba, 2022

Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2022

Drawings © Martin Ďásek, 2022

Photos © Library of Congress, New York Public Library, Rijksmuseum
Amsterdam, Wikimedia Commons, 2022

Czech Edition © Nakladatelství EPOCH, Praha 2022

ISBN 978-80-278-0071-1 (print)

ISBN 978-80-278-1171-7 (ePub)

ISBN 978-80-278-1172-4 (mobi)

ISBN 978-80-278-1173-1 (pdf)

OBSAH

Bít se či nebýt	7
Železná hlava	33
Preemptivní prevence	53
Turecké zvony	80
Impertinentní výzva	99
Záchvat zuřivosti	119
Druhý zázrak	143
Zimní idyla	173
Na Bělehrad	184
Nuda obléhání	201
Hráči a diváci	229
Umění nemožného	248
Vítězná kocovina	279
Postranní úmysly	290
Chronologie vybraných událostí	309
Prameny a literatura	311

RAKOUSKO-TURECKÁ VÁLKA 1716-1718

Peterwardein
1716

místo a datum bitvy

POLSKO-LITEVSKÁ
UNIE

STAV PO POŽAREVACKÉM MÍRU
(1718)

oblasti dobyté Habsburky

vazalové osmanské říše

BÍT SE ČI NEBÝT

V pondělí 7. prosince léta Páně 1699, podle islámského kalendáře *16-Jumada al-thani 1111*, se na břehu Sávy poblíž Slankamenu za asistence velitelů z osmanského Bělehradu a rakouského Peterwardeinu slavnostně setkali vyslanci sultána Mustafy II. a císaře Svaté říše římské (národa německého) Leopolda I. Před osmi lety se zde střetla jejich vojska a vítězství císařských v jedné z nejkrvavějších bitev končícího století jako kdyby předznamenalo výsledek právě uzavřené „velké války“ mezi „machometány“ a „daury“. Osmanský vyslanec, správce jedné z nejdůležitějších osmanských provincií Rumélie, bývalý admirál a armádní velitel Ibrahim paša odtud zamířil do Vídně, k níž se naposledy přiblížil před šestnácti lety, když se ji tehdejší velkovezír Kara Mustafa pokusil dobýt, zatímco jeho rakouský protějšek, zkušený diplomat a císařský tajný rada Wolfgang hrabě Öttingen-Wallerstein cestoval dále do Konstantinopole. Po pompézním přijetí překonávajícím svým rozsahem jak orientální zvyky, tak barokní módu, oba vyslance čekalo handrkování o poslední úpravy nové hranice. „Císařské zbraně“ ji za necelých šestnáct let posunuly až sem, k bažinatým pláním u Tisy a Sávy na dohled Bělehradu. Pevnost, jež byla ještě nedávno centrem osmanské moci na Balkánu, „klíčem

Slankamen poblíž ústí Tisy do Sávy, v pozadí rakouská pevnost Titel.

k Evropě, jak se „Bílému hradu“ někdy říkalo, se najednou spolu s Temesvárem stala hraniční pevností.

Když na jaře 1683 tato válka začínala, Turci stáli na linii Gran (Ostřihom), Párkány (Parkan, Štúrovo) a dále proti toku Neutry (Nitra) k Neuhäuslu (Nové Zámky). Odtud to měli do Vídně necelých sto třicet kilometrů. Kdyby se jim podařilo tohoto „zlatého jablka“ zmocnit, mohli atakovat bohatou střední Evropu. Díky Dunaji by měli ideální spojení s Konstantinopolí a otevřenou cestu do srdce starého kontinentu. Nikoli náhodou už na Šumavě začali stavět opevnění, která měla pomoci ochránit české království před obávanými „mohamedány“ a v jihoněmeckých státech se děsili, co příští měsíce přinesou.

V roce 1699 však Bělehrad a Vídeň dělilo vzdušnou čarou již čtyři sta osmdesát kilometrů, po tehdejších cestách o dvě stě kilometrů víc. Mezitím se však změnilo mnohem víc než jen jedna hranice. V Evropě vyrostla nová mocnost jako protiváha ambiciózní

Francie – *Domus Austriae*, Rakousko. Stalo se tak navzdory tomu, že Leopold I. byl nucen bojovat na dvou frontách současně. Na západě s Ludvíkem XIV. snažícím se vnutit svým sousedům svou vůli a návdavkem vytvořit na jejich úkor „přirozené“ hranice Francie. A na jihovýchodě s francouzským spojencem, „velkým Turkem“ a jeho prodlouženou rukou, uherskými *malkontenty* hraběte Imricha Tökölyho, „slovenského krále“ ze sultánovy milosti.

Zatímco hvězda vůdce „nespokojenců“ s císařskou vládou v královských Uhrách vyhasla společně s osmanskými porážkami, Ludvík XIV., jenž ho stejně jako Turci využíval svého času jako zbraň proti společnému nepříteli ve Vídni, se už pomalu chystal na nový duel se svým habsburským bratrancem. Tentokrát nešlo o nic menšího než o obrovské dědictví po španělském králi Karlovi II. Všichni čekali, kdy si smrt tohoto osmatřicetiletého muže s velkou hlavou, obsahující ne příliš bystrý mozek, konečně vyzvedne. Protože zplodit dědice by se v Karlově případě rovnalo zázraku, jednašedesátiletý Ludvík XIV. a jeho o dva roky mladší bratranec Leopold I. se připravovali si vše opět vyříkat na válečném poli. Pokusy domluvit se na dělbě španělského dědictví totiž nevyšly, stejně jako řešení z kategorie *nouze a cnost* v podobě sedmiletého syna bavorského kurfiřta Maxmiliána Emanuela, jenž měl dosednout na španělský trůn a který nečekaně zemřel začátkem února 1699. Prý otráven, jak se hned stranou povídalo. A když se Ludvík XIV. dal slyšet, že „pokud se Španělé rozhodnou pro jednoho z císařových synů, budu nucen hájit práva svých synů silou“, bylo jasné, že Leopold I. odpoví stejně. Nic na tom neměnil ani fakt, že stárnoucí „král-slunce“ hodlal na madridský trůn posadit svého vnuka, šestnáctiletého Filipa d'Anjou. O to více se Leopoldovi, vládnoucímu v Rakousku už dvaadvacátým rokem, hodil konec „velké války s Turkem“. Třebaže měl klid zbraní mezi Vídni a Konstantinopolí trvat nejméně pětadvacet let, nikdo si iluze nedělal.

NA BĚLEHRAD!

Mír uzavřený v lednu 1699 podle principu *uti possidetis sine omni limitatione et expection* (každý vládne bez jakéhokoliv omezení a výjimky tím, co drží), znamenal pro členy vítězné Svaté ligy nemalé územní zisky. Rakousko, které neslo hlavní tíhu války, se rozrostlo o zbytek Uher, Sedmihradsko a část Chorvatska. Polsko-litevská unie, kde nyní panoval třetím rokem jako August II. saský kurfiřt Friedrich August, inkasovala Podole (Podolí) včetně tamní pevnosti Kamieniec Podolski (Kamenec Podolský) plus území na pravém břehu Dněstru. A to výměnou za menší část Moldavska. „Království“ Morea (Peloponés), několik ostrovů v Jónském moři a řada dalmatských měst, které připadly Benátkám, bylo více, než na co mocensky a vojensky slábnoucí námořní republika skutečně měla. Přesto si dávala na čas s podpisem mírové dohody, podobně jako „Moskova“, jak se říkalo Rusku. Tam neskrývali rozladění. Byť se osmanská říše vzdávala Ukrajiny, Azov v deltě Donu byl Petrovi I. málo. Rád by ještě Kerč a s ním jako premií otevření Černého moře pro své lodě. Proto se ruský zplnomocněnec v Karlowitzu (Sremski Karlovci) domluvil se sultánovými diplomaty na příměří s tím, že se dohodnou nejpozději do čtyřiaadvaceti měsíců.

Pětatřicetiletý sultán Mustafa II., sedící na trůnu čtvrtým rokem, musel odepsat téměř pětinu svého impéria, kterou sice ztratili jeho předchůdci, ale na něm ulpěla hanba, že ji předal „nevěřícím“. Vysvětlit to poddaným – navyklým, že Alláhův vyznavač nikdy nesmí vyklidit půdu, na níž už stála mešita – nebylo vůbec jednoduché. Nedokázali to a ani nechtěli pochopit. O to názorněji jim nepřátelští diplomaté přijíždějící do Konstantinopole předváděli, kdo je vítěz a kdo poražený.

Zatímco vjezd císařského tajného rady hraběte Öttingen-Wallersteina připomínal triumfální pochod, otec budoucího polského krále a šéf státní pokladny Rafal Andrzej Leszczyński se v Konstantinopoli objevil v doprovodu mužů navlečených

VELKÁ TURECKÁ VÁLKA 1683–1699

mapa významných bitev

Slankamen
1691

místo a datum bitvy

Osmanský sultán Mustafa II.

1699-1700

BÍT SE ČI NEBÝT

Španělský král Karel II.

NA BĚLEHRAD!

do kroužkové zbroje, kterou vojáci muži Jana Sobieského sebrali zabítým nebo zajatým osmanským jezdci v září 1683 u Vídně. A zatímco plachetníci benátské republiky s Carlem Ruzzinim na palubě doprovodily podle tradice od Bosporu do Konstantinopole dvě sultánovy galéry, ruský vyjednaváč Jemeljan Ignatievič Ukrajincev přicestoval do osmanské metropole na válečném korábu. Jeho jméno *Krepost* (*Pevnost*) a šestatřicet kanonů čnějších ze střílen mluvilo samo za sebe. Bylo to ale jen divadlo. Podobně jako chatrná a narychlo postavená *Pevnost*, která jen taktak přepřela Černé moře, vypadala i ruská armáda. Velkokníže Petr I. demonstroval sílu, ve skutečnosti však byl připraven vzdát se nejen Azova, ale i nově postavených pevností podél Dněpru, jen aby si to Turci nerozmýšleli se slíbeným mírem. Měl už totiž v plánu novou válku. Osmané, pro něž bylo Černé moře „čistou a neposvrženou pannou, které se nikdo nesmí dotknout“, sice vystupovali zpočátku stejně neústupně, ale nakonec svému severnímu sousedovi odklepli nejen Azov, ale i zmíněné pevnosti.

Jen co měl mír s Konstantinopolí na třicet let v kapse, „moskovitský velkokníže“ vytáhl v srpnu 1700 proti Švédsku. Domluvil se na tom už dříve během svého prvního evropského turné s králi Dánska a Polska. Sliboval si od toho především vysněný přístup k Baltskému moři. Třebaže začínající „severní válka“ dovede Rusko mezi evropské mocnosti, prvních devět let jejího trvání tomu příliš nenasvědčovalo. Osmnáctiletý švédský král Karel XII. byl o deset let staršímu Petrovi a jeho vrstevníkům, dánskému Frederikovi IV. a polskému Augustovi II., více než rovnocenným protivníkem. Ukázalo se to brzy, už koncem listopadu 1700 v bitvě u Narvy.

Ve Vídni se od tohoto konfliktu drželi stranou až úzkostlivě. Měli totiž úplně jiné starosti. První listopadový den roku 1700 totiž zemřel Leopoldův synovec Karel II. Ten však pouhých čtyřiaadvacet dnů předtím uznal za svého nástupce francouzského pretendenta

Filipa z Anjou. Jeho ministrům se totiž zdálo, že jen Paříž je s to udržet pohromadě impérium, „nad nímž slunce nezapadá“. A když začátkem února 1701 Francouzi napochodovali do několika měst ve Španělském Nizozemí a Ludvík XIV. se dal slyšet, že ani španělská koruna nevylučuje jeho vnuka z okruhu dědiců francouzského trůnu, Evropa byla na nohou.

V březnu se bavorský kurfiřt Maxmilián Emanuel, bývalý zeť císaře Leopolda spravující Španělské Nizozemí, přidal k Francii. Vzápětí totéž udělal i jeho bratr, kolínský arcibiskup Joseph Clemens. Dalším členem této aliance se stalo Portugalsko. Následovali italsí panovníci, mantovský vévoda Carlo Ferdinando IV. de Gonzaga, castiglionský kníže Francesco Maria de Mirandola a taktéž savojský vévoda Viktor Amadeus. Jedna z jeho dcer, Maria Louisa, byla navíc provdána za Filipa z Anjou, nového španělského krále.

Nepřátelský tábor, kterému se přičilo jen pomyšlení na „bourbonskou supervelmoc“, se logicky zformoval kolem Rakouska, Nizozemské republiky a Anglie, které začátkem září 1701 vytvořily „velkou alianci“. Jejím spojencem se výměnou za královskou korunu stal braniborský kurfiřt Friedrich I. Vedle Dánska k ní taktéž přistoupila většina německých knížat, kromě už zmíněných Wittelsbachů vládoucích v Mnichově a Kolíně nad Rýnem. Z italských panovníků se přidal na stranu aliance Leopoldův synovec modenský kníže Rinaldo d'Este. Zato benátská a janovská republika daly společně s toskánským velkovévodou Cosimem III. a novým papežem Klementem XI. přednost neutralitě.

Byť válka začala na jaře 1701 v severní Itálii a jablkem sváru bylo španělské dědictví, v Hofburgu jí od začátku, od vyhlášení nepřátelství Paříži v květnu 1702, budou říkat „francouzská“.

Přes fakt, že jedna část Evropy už válčila a druhá se k tomu chystala, Mustafa II. i jeho velkovezíř nadále preferovali „neutralitu“. „Po obnoveném míru je rozkvět zemí a uklidnění poddaných

naším prvním cílem," formuloval Amcazade Hüseyin Köprülü svůj program. Bez nastolení pořádku a obnovy impéria nebylo možné pomýšlet na odvetu. Stačilo ale, aby tento člen rodiny – která řídila osmanskou státní radu, *divan*, s přestávkami téměř půl století – v září 1702 odstoupil, a nový anglický vyslanec sir Robert Sutton už hlásil do Londýna v souvislosti se jmenováním bývalého vrchního velitele v Bosně a nynějšího anatolijského správce Daltabana Mustafy paši jeho nástupcem, že „je třeba se obávat, že to nebude dlouho [trvat – pozn. autora] a Porta začne válku na jedné nebo druhé straně. [...] Turci nemohou strpět ztrátu Morei a bez zábran otevřeně říkají, že nemohou nechat [benátskou – pozn. autora] republiku strávit takový drobek“. Navíc je prý zlobí císař chovající se, „jako kdyby mu bylo jedno, zda mír s nimi trvá nebo ne“. Ve Vídni se totiž neobtěžovali jmenovat nového vyslance v Konstantinopoli a nechali vše na bedrech císařského rezidenta Michaela von Talmana, absolventa školy *Sprachknaben*, kde se připravovali diplomaté pro službu u osmanského dvora. Bylo to dvojnásob zarážející, protože v Hofburgu si v danou chvíli nepřáli nic víc než mír se svým dávným nepřítelem.

Týž zájem měl i jejich anglický spojenec, snažící se čilou diplomatickou aktivitou obrušovat nejhrubší hrany mezi Rakouskem a osmanskou říší. Robert Sutton, nástupce lorda Williama Pageta, zdědil po svém předchůdci, který strávil v Konstantinopoli rovných deset let, mimořádné postavení. Mezi tamními diplomaty patřila anglickému lordovi role muže číslo jedna. Ukázala to nástupní audience u Mustafy II. v březnu 1702. Sultánova slova, že „Angličané jsou naši staří a dobří přátelé a my jim při každé příležitosti dokážeme, že na tomto názoru trváme“, nebyla pouhou zdvořilostní frází. Jen potvrdila, co všichni viděli. Osmané po karlovickém míru měnili preference. Místo Ludvíka XIV. ponoukajícího je válčit s „rakouským císařem“, aby s ním mohl válčit

i on, upřednostňovali Londýn, který jim „poskytnutými dobrými službami“ pomohl dojednat v roce 1699 alespoň trochu stravitelný mír. Navenek se to nejvíce odráželo v rozmachu anglické Levantské společnosti, zdatně konkurující nejen Francouzům, ale i tvrdým obchodníkům ze Spojených nizozemských provincií, jejichž vyslanec, říšský hrabě Jacob Colyer, taktéž svým dílem přispěl ke zdárnému průběhu mírového kongresu po „velké turecké válce“. Nejen z tohoto důvodu si v Londýně a Haagu přáli, aby si sultán odpustil novou válku ohrožující jejich obchody. Zvláště když měli na krku konflikt s Francií a Španělskem. Pokud by jejich spojenec ve Vídni musel čelit ještě Portě, byl by logicky nucen zredukovat svou aktivitu na západoevropských bojištích. A to do jejich plánů nezapadalo.

Naproti tomu králi Slunce by se něco takového více než hodilo. Jenže francouzský vliv v paláci Topkapı klesal. Byl to nejen důsledek vypočítavé politiky Ludvíka XIV. vůči svému spojenci, ale i volba nového vyslance. Charles de Ferriol hrabě d'Argental, který se předtím zúčastnil sedmi osmanských tažení proti Rakousku jako francouzský komisař doprovázející uherského „nespokojence“ Tökölyho, se znemožnil hned před oficiální audiencí u sultána začátkem ledna 1700. Nejen že na ni napochodoval ve slavnostním kaftanu s kordem u pasu, ale odmítl zbraň odložit. A když se pár měsíců nato ukázal u Zlatého rohu před sultánovou rezidencí na lodi, která se nápadně podobala té Mustafově, a když na upozornění, aby toho nechal, dal zbít všechny své veslaře tureckého původu, dveře k osmanskému panovníkovi mu zůstaly během jeho desetiletého pobytu v Konstantinopoli trvale zavřené. Ludvík XIV. to věděl, a přesto ho neodvolal, což samozřejmě vzájemným vztahům nepomohlo, byť šéf osmanské diplomacie, *velký dragoman* (tlumočník Vysoké Porty) Alessandro Mavrocordato ubezpečoval Ferriola, že Francouzi zůstávají tureckými „přáteli“.

Alessandro Mavrocordato.

Dvaasedesátiletý Köprülü své rozhodnutí opustit na podzim 1702 úřad prvního muže *divanu* zdůvodnil zhoršujícím se zdravím, ale všichni věděli, že už má dost neustálého soupeření s bývalým vychovatelem Mustafy II., Feyzullahem Efendim. Tento muž svého chovance doprovázel i na posledním válečném tažení, které skončilo debaklem u Zenty v září 1697 a jejich společným útekem do Temesváru. Po tomto šoku Feyzullahův vliv na tehdy dvaatřicetiletého panovníka trpícího „bolestí ztracených provincií“ ještě zesílil. Stal se nejen nejvyšším představitelem církevní hierarchie, ale především neoficiálním prvním mužem ve státě.

Zatímco říší založenou bájným Osmanem doznívalo *islah*, tedy reforma spojená s Köprülím, jeho nástupce Daltaban Mustafa, albánský analfabet, který na sebe upozornil boji s Poláky a následně se proslavil stavbou pyramid z hlav vzbouřených Arabů, skutečně uvažoval o novém tažení. Byť prý měl sen, v němž osvobodí uherskou metropoli Budu (Budín) z rukou „nevěřících“, v danou chvíli ho více než Rakousko nebo Benátky zaměstnávalo Rusko, testující osmanskou trpělivost budováním černomořské válečné flotily a pevností u jejich společné hranice. A to i přes mírovou smlouvu. V této souvislosti nabýval na mimořádném významu nejbližší ruský jižní soused a sultánův vazal – chán na Krymu. „Nemůžeme si na Tatary stěžovat. Souhlasíme s nimi,“ prohlašoval velkovezír nepokrytě s narážkou na to, že dědici Zlaté hordy by si rádi vyřídili účty s „Moskovitý“. Krymský chán Devlet II. Girai nejenže neskrýval své rozladění z rusko-osmanské mírové smlouvy, která mu zakazovala podnikat tradiční nájezdy na ruské území, ale přímo volal po válce s moskevským vládcem. To se však nezamlouvalo Feyzullahovi Efendimu, natož vyslanci hraběti Petrovi Andrejeviči Tolstému, zastupujícímu u Vysoké Porty zájmy Petra I. Na rozdíl od svého anglického kolegy Suttona dobře věděl o velkovezírových preferencích a udělal maximum, aby byl Daltaban Mustafa co

nejdříve odstraněn. Nové měření sil s Turky by bylo v té době to poslední, co by se „moskovitskému velkoknížeti“ hodilo do plánu. Bezprostřední příčinou Daltaban Mustafova pádu se stal jeho pokus dát Feyzullaha Efendiho otrávit. Když se proti velkovezírovi vymezil i tandem předáků „strany míru“ – Alessandro Mavrocordato a Rami Mehmed Efendi –, jeho osud byl zpečetěn. Hedvábnou šňůru kolem krku mu v lednu 1703 utáhlo obvinění, že tento travič podněcuje Tatary proti sultánovi.

Ani další velkovezír Rami Mehmed, který se společně s Mavrocordatem postaral o to, že Daltabanova hlava spočinula na koberci před palácem Topkapi, neprokázal výraznější životaschopnost. Za sedm měsíců tohoto osmapadesátiletého rodáka z Konstantinopole, diplomata a básníka, jehož přezdívka Rami znamenala „poslušný“, společně se sultánem a jeho preceptorem smetlo povstání, které začalo v polovině července 1703 jako rebelie dělostřelců z janičářského sboru kvůli nezaplacenému žoldu na začátku tažení do Imeretie. K janičářům, kteří stávajícího vezíra nesnášeli, se přidali nespokojení obyvatelé Konstantinopole i islámští duchovní a jejich tažení na Edirne skončilo triumfem korunovaným přechodem sultánovy gardy na jejich stranu. Po šestatřicetidenní „hlučné vzpouře na konstantinopolském dvoře rebelové opásali Osmanovým mečem Muftího (Feyzullaha), bratra sultána Mustafy, a janičářského agu rozřezali na kusy,“ shrnul vyslanec Sutton ve zprávě do Londýna „edirnský incident“. Devětatřicetiletý milovník lovu, lukostřelby a poezie Mustafa II., kterého vystřídal o osm let mladší Ahmed III., zemřel rok nato za dveřmi „vězení princů“ v důsledku problémů s játry. Nový sultán nezůstal buřičům, kteří ho vynesli vzhůru, nic dlužný. Odvděčil se jim popravami.

Pouhých deset dnů před tímto palácovým převratem byla kompletně narýsována nová rakousko-osmanská hranice. Pro Vídeň to

bylo o to důležitější, že se opět ozvali maďarští „nespokojenci“ cí-tící svou příležitost v podobě války o španělské dědictví. Zatímco jejich dosavadní předák Immre Tököly dožíval pod ochranou Vysoké Porty, „malkontenti“ si už našli nového vůdce. Jejich volba padla na Tökölyho sedmadvacetiletého nevlastního syna Ference Rákócziho, kterého vyženil sňatkem s Helenou Zrínskou. Tento po matce katolík, navíc patřičně vyškolený jezuity v Jindřichově Hradci a v Praze, původně nechtěl s povstalci nic mít. Když se na něj v roce 1697 obrátili poprvé s výzvou postavit se do jejich čela, raději se uklidil do Vídně, jen aby císař viděl, že není ochoten tasit proti Habsburkům meč při první příležitosti.

Jenže bigotní katolík Leopold I. se nejen po vzoru svého děda Ferdinanda II. snažil „natáhnout“ Maďarům, mezi nimiž bylo nemálo evangelíků, „české boty“, ale navíc by jejich šlechtě rád vnutil absolutistickou vládu *à la* Ludvík XIV. A když se k tomu přičetly odvody do císařské armády, stačily necelé čtyři roky a Rákóczi, který svého času bydlel s Evženem Savojským ve stejné ulici ve Vídni, se od konce května 1701 kvůli pokusu kontaktovat francouzského krále díval na svět přes mříže ve Vídeňském Novém městě. Po útěku našel útočiště ve varšavské rezidenci francouzského vyslance, odkud se v květnu o dva roky později zapojil do povstání, které působilo Vídni stále větší starosti.

V kombinaci s neúspěchy „císařských zbraní“ během roku 1703 asi šedesát tisíc kuruců – podporovaných z Francie dvěma sty tisíci tolarů měsíčně – představovalo nezanedbatelnou sílu, která otřásala nejen Horními Uhrami. Císařova nemohoucnost vedoucí k pokusu uklidnit „nespokojence“ odpuštěním daní jen ještě zvyšovala jejich víru, že tentokrát by jejich odboj mohl vést k úspěchu. Společně s Bavorsy a Francouzi by si mohli troufnout i na Vídeň, kde dvorská válečná rada chrlila jeden bláznivější rozkaz armádě za druhým. „Nikdy ve svém životě jsem neviděl něco tak pitomého,“ netajil se

Ferenc Rákóczi, vůdce protihabsburského povstání v Uhrách v letech 1703–1711.

svým názorem na adresu této instituce a jejího prezidenta „první voják impéria“, tehdejší vrchní velitel císařské armády na italském bojišti Evžen Savojský. Uvědomoval si, že jak mizerně je řízeno z nejvyšších míst vojsko, stejně tristní obrázek nabízí nejen správa rakouského impéria, ale i katastrofální (ne)řízení jeho zahraniční politiky, v první řadě ostentativní nezájem o „turecké nebezpečí“.

To vše a mnoho dalšího vedlo v Hofburgu ke generační výměně. Byla to z nouze cnost i snaha zachránit potápějící se impérium. Navrch získal „mladý dvůr“, stoupenci tehdy šestadvacetiletého českého a uherského krále Josefa I. Cestu vzhůru jim otevřela smrt vrchního válečného faktora, hlavního armádního dodavatele Samuela Oppenheimera začátkem května 1703. Zbyly po něm nespáčené směnky, často podepsané přímo Leopoldem I., v celkové výši přes jedenáct milionů zlatých. Tato suma se blížila ročnímu výnosu na daních celého habsburského soustátí. To tak balancovalo na pokraji státního bankrotu, ale protože císař byl nedotknutelný, role obětních beránek připadla nikoli neprávem jeho ministrům. V první řadě se jednalo o dvojici Leopoldových vrstevníků, „největších oslů“, jaké Evžen Savojský podle svých slov kdy spatřil. Jedním byl prezident dvorské komory, čtyřiašedesátiletý Gotthard Heinrich hrabě Salaburg, a druhý, u armády krajně neoblíbený o čtyři roky mladší maršál Heinrich Franz kníže Mansfeld, který udělal kariéru u dvora, nikoli u vojska. „Každý si myslí, že je to zrada, ale já tomu nevěřím. Jsem přesvědčen, že to není nic jiného než ignorance, lenost, zášť a lakomství. [...] Císař si to docela uvědomuje, ale chybí mu vůle trestat,“ pozastavoval se Evžen Savojský nad tím, že oba dotyční byli vykopnuti s elegancí a bez následků. Nešetřil ani Leopolda, který „všechno slíbí, vydá rezolutní rozkazy [...], ale nestane se nic“.

Mansfeldovo a Salaburgovo místo zaujali Josefovi „mladí“. Zatímco devětatřicetiletý Gundaker Thomas hrabě Starhemberg

převzal řízení dvorské komory, o dva měsíce starší Evžen Savojský usedl do křesla prezidenta dvorské válečné rady a dvorské rady. Tím se stal *de facto* prvním ministrem a ministrem války a jeho přítel Starhemberg šéfem státních financí.

Mansfeld nebyl jediným nepřitelem Evžena Savojského na císařském dvoře. Existovalo hned několik takových lidí – v dané chvíli Karl Theodor kníže Salm, první tajný rada Josefa I. Zatímco jeho vizí byla „podunajská monarchie“, Evžen Savojský a jeho „strana války“, do níž patřila hrabata Dominik Andreas Kounic, Jiří Adam Martinic, Philipp Ludwig Sinzendorf, Jan Václav Vratislav z Mitrovic a Adam kníže Liechtenstein, viděli „Rakousko“ jako středoevropskou mocnost opírající se o své „dědičné země“.

„Nechtěl jsem to místo přijmout, ale císař a král tak přikázali,“ tvrdil Evžen s předstíranou skromností, že to udělal pouze proto, že nechtěl dvorskou válečnou radu „déle nechat ve špatných rukách, jelikož bych tím páchal zradu na císaři i naší armádě“. „Nedokážete tomu uvěřit nebo si představit, jaký zmatek ve vládě panuje. Jsem si jistý, že kdybych tu nebyl a neviděl to na vlastní oči, nikdy bych tento úřad nepřijal,“ tvrdil ještě v říjnu 1703. Každý přitom dobře věděl, že měl o toto křeslo zájem už dříve, stejně jako byly veřejným tajemstvím jeho napjaté vztahy s třiašedesátiletým Mansfeldem, kterého nešetřil kritikou pro neschopnost.

„Všechno je tu beznadějně, monarchie se stěží drží na nohou a zhroutí se po všeobecném vojenském kolapsu, pokud nepřijde nějaký zázrak. [...] Vypadá to, jako kdyby byl nepřítel postupující z obou stran brzy před branami Vídně. Peníze nejsou, vojáci nejsou. Nic na obranu města,“ líčil v chmurných barvách budoucnost habsburského domu a jeho impéria nizozemský vyslanec Gerard Hamel Bruininck. Jak Evžen Savojský prohlašoval, „mirakl“ za pár měsíců od něj nikdo nemohl čekat. V první řadě bylo třeba hasit nejen existující, ale i hrozící požáry. Už koncem února 1704 vyslovil

Evžen Savojský na portrétu z roku 1712.

varování, že maďarské malkontenty by vedle Francouzů a Bavorů mohli využít taktéž Turci. Konstantinopolí se totiž nesly zvěsti o novém „džihádu mečem“. „Kdyby došlo k válce s Turkem, Vaše Veličenstvo si samo uvědomuje, do jakého nebezpečí a neštěstí by upadlo za téměř nezměnitelných podmínek,“ apeloval na stále laxnějšího Leopolda I. s tím, že je třeba soustředit dostatečný počet pluků, „aby tak bylo možné porazit rebelii co nejdříve“.

Podle císařského rezidenta v Konstantinopoli Michaela von Talmana jedni hovořili o tažení „proti Morei, jiní proti Moskově a další proti Uhrám“. A za této situace si měl císařův „milovaný syn a naděje rodiny“ arcivévoda Karel, prohlášený otcem v září 1703 španělským králem, vybojovat madridský trůn. Přechod Portugalska na stranu protifrancouzské „velké koalice“ v květnu 1703 totiž umožnil Anglii a Nizozemsku vyslat na Pyrenejský poloostrov vojáky. A od toho už byl jen krůček k nápadu, aby tam odjel i osmnáctiletý arcivévoda, od něhož jeho otec očekával konečně mužské potomky, když se to jeho staršímu bratru nedařilo. Josefovy dvě dcery a na vodnatelnost hlavy zemřelý syn byli špatným příslibem do budoucna.

Divan ale k úlevě všech v Hofburgu plány na „šíření islámu“ odsunul na později. Místo „svatých bojovníků za boží věc“ se do Vídně v létě 1704 vypravil osmanský diplomat Mirialem Ibrahim. Třebaže jeho oficiálním posláním bylo dojednat poslední korekce hraniční linie, měl v první řadě přesvědčit nejen starého císaře, ale zvláště jeho nástupce o počestných úmyslech nového sultána vůči „Austrii“. Podle Evžena Savojského přijížděl jen špehovat. Proto instruoval velitele v Peterwardeinu (Petrovaradín), aby vyslance co nejdéle zdržel, a kdyby to bylo možné, „aniž by ho vyděsil“, aby jej poslal domů. Když však od Talmana přišlo hlášení, že mise Miralema Ibrahima je opravdu mírová, bylo mu umožněno se do Vídně dostavit. Jednal tam s ním Evženův pověřenec Johann Tiell, který nebral ujišťování osmanského emisara o dobrých úmyslech svého pána

na lehkou váhu. „Jsem potěšen, že udržení míru ze strany Porty se zdá pravděpodobné,“ reagoval Evžen Savojský v polovině září po odjezdu tureckého emisara.

Krátce předtím přišel ještě jeden „zázrak“, na kterém měl nemalý podíl císařský vyslanec v Londýně Jan Václav hrabě Vratislav z Mitrovic, pětatřicetiletý pražský rodák patřící k okruhu Evženových nejbližších. Společně s ním si uvědomoval, že impériu, kterému slouží, hrozí drtivá porážka rovnající se málem jeho konci. Anglický první lord pokladu Sidney Godolphin se dal o generaci mladším císařským diplomatem přesvědčit a kývl na vyslání

V bitvě u Höchstädtu (Blenheimu) v srpnu 1704 rakousko-britské vojsko pod velením vévody z Marlborough a Evžena Savojského uštědřilo drtivou porážku francouzsko-bavorské armádě vedené maršálem Tallardem a kurfiřtem Maxem II. Emanuelem.

NA BĚLEHRAD!

anglické armády k Rýnu na pomoc rakouskému spojenci, promenujícímu se po okraji propasti. Když princ Evžen a John Churchill vévoda Marlborough krátce nato porazili společně v srpnu téhož roku u Höchstädtu v krvavém střetu Francouze a Bavorsy a následně obsadili celé Bavorsko, které tak jako spojenec Paříže vypadlo ze hry, vše se změnilo.

Třebaže se maďarští povstalci objevili až u Vídně, kde dokonce zabili v císařově zvěřinci dva lovecké leopardy, které mu daroval sultán, a vázali na sebe až dvacet tisíc vojáků, dostávali se do izolace. Anglický a nizozemský vyslanec sice přiměli Leopolda, aby s nimi jednal, ale schůzka obou znepřátelených stran pod jejich patronací v Schemnitz (Banská Štiavnica) na podzim 1704 nikam nevedla. O to více se Ludvík XIV. snažil přesvědčit Ahmeda III., že je příhodný čas si vyřídit účty s císařem, což by Vídeň donutilo stáhnout část armády z Itálie, pokládané v tu dobu za hlavní bojiště.

To už na trůnu v Hofburgu od 5. května 1705 nasedl „první mezi císaři, jenž dosáhl tolika podivuhodných vítězství a samotné Turky donutil prosit o mír“, jak stojí na náhrobním kameni Leopolda I., ale jeho syn Josef I. Otcí se příliš nepodobal, byť stejně jako on miloval hudbu a lov. Fyzickou podobu zdědil více po matce Eleonoře Magdaleně Falcko-Neuburské. Hlavní obměna však spočívala v tom, že „jezuitu“, který „nenáviděl rozhodování“, nahradil „osvícený reformátor v mezích možností“. Třebaže nového vládce značně zaměstnávala jeho milostná dobrodružství a válka o dědictví po španělských Habsburcích v Itálii, uherské „nespokojence“ neopomíjel. Být Rákócziho emisáři šířili na jaře 1706 po Konstantinopoli obraz nového „německého císaře“ jako „tyrana Maďarů“, zkusil s nimi najít společnou řeč. K ničemu to ale nevedlo.

Jako nebezpečnější se v Konstantinopoli jevila, slovy britského vyslance Roberta Suttona, aktivita jeho francouzského protějšku

Charlese de Ferriol barona d'Argental, snažícího se s pomocí nemalých částek „zaplést Portu do války proti [benátské – pozn. autora] Republice, když už ne proti Němcům, kteří, jak [Turci – pozn. autora] vědí, jsou v Uhrách slabí a mají ruce plné něčeho jiného“. Z tohoto důvodu odcestoval do města na Zlatém rohu jako nový císařský vyslanec dvorský rada Christoph Ignaz von Quarient und Rall. Přijel tam v době, kdy městem, kde byl knihtisk ještě neznámou věcí, koloval pamflet o tom, jak vhodný by byl útok osmanské říše na Rakousko. Quarient věděl, že je za tím Ferriol. Odpověděl naprosto stejně, a sice spiskem horujícím pro mír s Vídní. O to větší musel být jeho šok, když na něj francouzský ambasador, o jehož duševním zdraví se šušovalo mnohé, po několika týdnech vytáhl návrh mírové smlouvy jako předstupně francouzsko-rakouské aliance proti osmanské říši. Byl to důsledek vítězství spojeneckých armád u Ramillies a Turína během roku 1706, kdy to z hlediska protifrancouzské aliance vypadalo, že ještě jeden „rok války navíc by mohl dát všemu křesťanstvu pohodu na mnoho let“, jak se domníval šestapadesátiletý John Churchill vévoda Marlborough.

Tento zmatek ještě prohloubil „geniální“ pokus ruského vyslance přemluvit Ahmeda III. k válce proti Rakousku. Když se zjevně neinformovaný carský vyslanec v Konstantinopoli hrabě Tolstoj obrátil na francouzského kolegu s prosbou pomoci mu „Turka“ přesvědčit, diplomatická komedie gradovala. Ale to nejlepší ještě mělo přijít. Po Petrově nabídce, aby se Evžen Savojský stal polským králem a logickým odmítnutí, to ruský vládce pro změnu zkusil s Rákóczim.

V dubnu 1707 se vztahy mezi rakouským a osmanským dvorem zhouply k horšímu. Způsobil to incident v Kecskemétu, kde agilní ráctví (srbští) husaři v rámci potírání kuruců preventivně pobili i pětapadesát tureckých obchodníků zásobujících maďarské rebely a rozkradli jejich zboží. Na žádost o potrestání jejich

NA BĚLEHRAD!

velitele a náhradu škody Talman odpověděl, že by bylo nejprve třeba vytvořit přeshraniční vyšetřovací komisi. Vezíři ale trvali na svém. V říjnu téhož roku Talman a Quarient společně varovali Vídeň, že válka s Turkem je na spadnutí, načež Josef I., jehož vojenské zkušenosti se omezovaly na pobyt u armády při obléhání pevnosti Landau před třemi roky, nadhodil před benátským vyslancem možnost vyrazit do pole proti sultánovi osobně. Nic takového si však nepřál už kvůli tomu, že jak dosavadní úspěchy v boji proti kurucům, tak francouzsko-španělské koalici by přišly vniveč. Využil toho však k tomu, aby „kvůli hrozivému pohybu ze strany Turků a možná i Švédů“ odmítl anglo-nizozemský požadavek vyslat na Pyrenejský poloostrov Evžena Savojského s armádou, který měl podpořit boj rakouského arcivévody Karla o španělský trůn.

Už v lednu 1708 bylo vše jinak a císařský rezident Talman hlásil, že v „tomto novém nadcházejícím roce [...] si není třeba dělat starosti s žádným zjevným nebezpečím“. Důvodem nečekanáho obratu byly obavy Konstantinopole z podpisu mírové smlouvy mezi Paříží a Vídní, spojené navíc s pověrou, že osmanskou říši zničí blondatý vládce. Alespoň tak se to podle Talmana říkalo v harémech vysokých osmanských hodnostářů.

Talman navíc tvrdil, že má na tom všem i osobní zásluhu, protože prý podplatil hlavního lovčího a *kizlara agu*, hlavního eunucha harému a sultánova vlivného poradce, aby na Ahmeda v tomto směru patřičně působili. Každopádně se krátce nato poprvé sešla přeshraniční komise, aby konečně vyřešila keckskemétský incident.

Císařská armáda toho roku navíc zasadila uherským mal-kontentům úder, z kterého se už nikdy řádně nevzpamatovali. V bitvě u Trenčína maršál Heinrich Sigbert hrabě Heister zabránil Rákócziimu v průniku na Moravu a do Slezska. Asi patnáctitisícové kurucké vojsko zde ztratilo tři a půl tisíce mužů, z toho jich

Josef I., římskoněmecký císař v letech 1705–1711.

F. STAMM
1711

pět stovek padlo do zajetí. Následoval ústup a postupné vyklizení západní části Horních Uher. Rákócziho pád z koně v tomto střetu jako kdyby předznamenal zhroucení posledních nadějí. Vzápětí Ludvík XIV. přerušil tok peněz povstalcům.

Ti projevovali stále větší nespokojenost s vlastními vůdci. Ražba měděných mincí jako východisko z nouze, popravy některých oponentů a morová epidemie šířící se z osmanského území, to byla už jen kulisa kurucké porážky.

V říjnu téhož roku Talman potěšeně referoval do Vídně, že francouzský vyslanec se z toho, jaké vztahy panují mezi Rakouskem a osmanskou říší, „opravdu zbláznil“. Mnohem důležitější však byl odchod ze scény politicky neskutečně vitálního vysokého dragomana Alessandra Mavrocordata. V jeho osobě zemřel v roce 1709 nejen vůdce „strany míru“ v Konstantinopoli, ale i mozek osmanské zahraniční politiky, v níž si tento absolvent boloňské university přizívoval vlastní ambice. Díky svým příbuzenským vazbám se tento řecký renegát schopný přežít politicky snad cokoli, což se v osmanských poměrech rovnalo více než zázraku, pokoušel dostat na trůny podunajských knížectví – tvořících nárazníkové pásmo mezi rakouským Sedmihradskem a osmanskou říší – své syny Ioanise a Nicolu. Tím zároveň vytvářel nebezpečně třaskavou směs hrozící otřást složitými balkánskými poměry, v nichž se do rakousko-osmanského soupeření stále více míchal i ruský vládce.